

'n Verkennende studie van Anglo-Boereoorlog-fiksie

Opsomming

Skrywers van verhale oor die Anglo-Boereoorlog maak daarop aanspraak dat dit noodsaaklik is om verhale oor dié oorlog te boekstaaf om te verseker dat die lief en leed van die gewone mense aan die vergetelheid ontruk word. In hierdie artikel word 'n oorsig gegee van hoofsaaklik Afrikaanse ABO-fiksie wat sedert 1903 die lig gesien het. Eerstens is gelet op die verskillende metodes wat fiksieskrywers gebruik om die skeidingslyne tussen fiksie en geskiedskrywing op te hef. Tweedens is op skrywers se uiteenlopende sieninge oor die swartes se deelname aan en belewing van die oorlog gelet. Uit die ondersoek na die mitologisering van die Boere blyk dit dat, terwyl sommige skrywers eer aan die Boerevegters en -vrouens bring, ander hulle as eerloos, lafhartig en barbaars beskryf. Die invloed van die oorlog op die verhoudinge tussen Boer en Brit, blank en swart, bittereinder en hensopper, joinermans en -vrouens word nagespeur. Laastens is aandag gegee aan die uitbeelding van Boerevrouens ten tyde van die oorlog. Op enkele uitsonderings na word die vrouens veridealiseer — hulle word as die ruggraat, die stukrag van die Boeremagte uitgebeeld.

An exploratory study of the fiction of the Anglo-Boer War

Writers of narratives about the Anglo-Boer War claim that it is essential to record stories about this conflict to ensure that experiences of the people are not forgotten. This article surveys the mainly Afrikaans Anglo-Boer War fiction published since 1903. The various methods used by authors to blur the distinctions between fiction and historiography are discussed. Secondly, the diverse views on the participation of blacks in the war and their experience of it are considered. From an analysis of the mythologising of the Boers, it is clear that some authors honour the Boer fighters and their women, but that others describe them as dishonourable, cowardly and barbaric. The influence of the war on relations between Boer and Briton, black and white, those who fought to the bitter end and those who surrendered, "joiner" men and women is discussed. Finally, attention is paid to the depiction of Boer women at the time. With a few exceptions, the women were generally idealised, and depicted as the backbone of the nation, the driving force behind the Boer fighters.

Dr N C de Wet, Dept Vergelykende Opvoedkunde & Onderwysbestuur, Universiteit van die Oranje-Vrystaat, Posbus 339, Bloemfontein 9300; E-pos: dewetnc@opv.uovs.ac.za

Die afgelope paar jaar het 'n magdom publikasies oor die Anglo-Boereoorlog (ABO) opgelewer. In boekwinkels en uitgewerskatalogusse (*Leserskring* 1999: 3) word ABO-fiksie omvattend geadverteer. Die meeste munisipale biblioteke het spesiale ABO-uitstallings. 'n Enkele uitgewer het in 1998 altesaam 60 Afrikaanse ABO-manuskripte ontvang (Brink 1998: 19). Skrywers en uitgewers is bewus van die potensieële finansiële gewin van ABO-publikasies. In 'n uitgewerskatalogus (J P van der Walt-uitgewers 1999: 3) word die belofte gemaak dat ABO-publikasies waardevoller sal raak in terme van kultuuroord en in beleggingswaarde.

Finansiële oorwegings is hopelik nie die belangrikste rede vir die hernude belangstelling in ABO-fiksie nie. In antwoord op die vraag "Hoe onthou 'n land sy geskiedenis?", skryf Jeanette Ferreira: "Een van die betroubaarste maniere is om stories daaroor te vertel. Want oorlog gaan oor mense" (Ferreira 1998a: 1; Coetzee 1999: 21). 'n Karakter sê dat 'n volk wat nie sy eie storie ken nie, sal verarm (Baker 1998: 349). Gustav S Preller (1925: 3) skryf dat die verhaal van Lettie opgeteken móét word, want hy is bevrees dat die menslike aspek van die oorlog vergete sal raak. ABO-fiksie bied 'n blik op hoe gewone mense in ongewone omstandighede met hulle lewens probeer aangaan het (Schoeman 1998: 177; Leipoldt 1980: 96-139).¹ ABO-fiksie het ten doel om te beantwoord aan die versugting: "Ek het geleef, [...] maar wie is daar wat hoor?" (Schoeman 1998: 10).

In dié verkennende studie van ABO-fiksie sal nie net gelet word op wie hoor nie, maar ook op wat gehoor word en hoe gehoor word. Ter bereiking van dié doel sal slegs op enkele aspekte van ABO-fiksie gelet word. Eerstens sal ondersoek ingestel word na die verskillende metodes wat fiksieskrywers gebruik om die illusie van die werklikheid te skep. Tweedens sal aandag geskenk word aan skrywers se

1 Volgens Gray (1980: 241-50) het Leipoldt in 1930 aan *Stormvrack* begin skryf. Na voltooiing van die manuskrip kon hy nie 'n uitgewer vind nie as gevolg van die omvang van die werk en die papierskaarste ten tyde van die Tweede Wêreldoorlog. 'n Verkorte weergawe is in 1980 onder redaksie van Gray uitgegee.

sieninge van hoe die swartes die oorlog beleef het, asook hulle persepsies oor wit-swart-arbeidsverhoudinge ten tye van die ABO. Skrywers se mitologisering van die Boere sal ook ondersoek word. Voorts sal skrywers se uitbeelding van die invloed van die oorlog op geslagsverhoudinge en die rol van die Boerevrouens tydens die oorlog onder die loep geneem word. Die fokuspunt van hierdie ondersoek is egter ABO-fiksieskrywers se uitbeelding van die lief en leed van die gewone mense ten tyde van die oorlog.

Hierdie artikel is 'n verkennende studie van oorwegend Afrikaanse ABO-fiksie. Teen 1984 het daar reeds meer as 350 romans met die ABO as agtergrond verskyn (Gray 1984: xvii). 'n Enkele uitgawe het in 1998 meer as 60 Afrikaanse manuskripte oor die ABO onrvang (Brink 1998: 19).

1. Waarheidsaanspraak van ABO-fiksie

Die aanspraak van sommige ABO-fiksieskrywers dat 'n volk se historiese bewussyn in hoë mate deur historiese fiksie gevorm word, vereis 'n ondersoek na die verhouding tussen geskiedskrywing en historiese fiksie. Die belangrikste verskil tussen geskiedskrywing en fiksie lê volgens Barnard (1989: 16) in die sienswyse en dus ook handelswyse van die geskiedskrywer en die romanskrywer opgesluit. Die geskiedskrywer poog volgens hom om met 'n oop gemoed, ná die bestudering van alle bronne tot sy beskikking, die verlede so waarheidsgetrou as moontlik weer te gee. Daarteenoor kan die fiksieskrywer die gebeure so plooi dat dit in die verhaal inpas. Sonder om die waarheid te verdoesel of leuens te verkondig, kan die skrywer die klem op 'n sekere gedeelte van die geskiedenis of op 'n persoon plaas. 'n Ondergeskikte historiese figuur of gebeurtenis kan in 'n verhaal byvoorbeeld tot 'n held of 'n kerngebeurtenis uitgebou word. Die bevraagtekening van objektiwiteit in geskiedskrywing (die historiese narratief) het egter tot gevolg dat die skeiding tussen historiese fiksie en geskiedskrywing feitlik opgehef is (Van Coller 1988: 169; 1997: 9-11; Burger 1997: 22). Die onderskeid tussen historiese fiksie en geskiedskrywing het dus eerder te doen met die manier waarop die verlede weergegee word, as met die waarheids- of

objektiwiteitsaanspraak van geskiedskrywers (Lowenthal 1986: 227; Van Coller 1988: 169; Barnard 1989: 16-17; Viljoen 1990: 60-65).

Op grond van Van Coller (1988: 191-7) se tipologie kan 'n onderskeid tussen verskillende tipes ABO-fiksie gemaak word. Aan die een uiterste is daar fiksie waarin argiefmateriaal en ander dokumente feitlik onveranderd opgeneem word in die teks. Daar word so min as moontlik met die "feite" getorring (Van Coller 1988: 191-2; Burger 1997: 22; Van Niekerk 1998a). Daar is byvoorbeeld ooreenkomste tussen een van die karakters in *Groot duiwels dood* (1998) van Baker se straf in die konsentrasiekamp en Sarah Raal se opsluiting in die "Birdcage" in *Met die Boere in die veld* (1945). Die Britse konsentrasiekampdokter wat kla oor die Boerevroue wat onsindelek sou wees, herinner aan soortgelyke bewerings deur Arthur Conan Doyle (Van Zyl 1999: 18).

Die ander uiterste, wat dikwels met postmodernistiese tekste geassosieer word, is die verbeeldingryke omgaan met die geskiedenis, waar fiksie voorkeur kry bo die feite (Van Coller 1988: 192, 195-6; Burger 1997: 22). Dit beteken egter nie dat hierdie skrywers nie deeglik navorsing doen nie. Barnard (1989: 16) wys op die omvattende navorsing wat die skryf van *Magersfontein, o Magersfontein!* voorafgegaan het. Volgens hom kon 'n historikus dit beswaarlik beter as Etienne Leroux gedoen het. Histories bekende en aanvaarde feite word misken en dié wat weergegee word, verskil nie wesenlik van fiksie nie, maar word binne die bepaalde konteks as nie-fiksie aangebied (cf Van Coller 1988: 192).

Tussen hierdie uiterstes lê verskeie moontlikhede (Van Coller 1988: 191-2). Navorsing word byvoorbeeld gedoen, maar die "empiriese feite", die argiefstukke, word geïntegreer in 'n rekonstruksie van die verlede wat psigologies en sosiaal so volledig moontlik ingeklee word (Burger 1997: 22). In hierdie verband kan onder andere die tekste van Ferreira (cf Wybenga 1997: 16; Blom 1996), asook *Rags of Glory* (Stuart Cloete 1963) en *Die reise van Isobelle* (Elsa Joubert 1995) genoem word.

Verskeie liefdesverhale skenk aandag aan geslagsverhoudinge en konflikte in die ABO. Die oorlog dien slegs as milieugegewe (Heine 1983 & 1982; Burke 1985; Drummond 1987). Laastens kan gewys word op lekkerlees-avontuurverhale wat wentel byvoorbeeld rondom

die Krugermiljoene. Die rol wat geldgierigheid in 'n oorlog kan speel, word so geïllustreer (Webster 1984). In sulke liefdes- en avontuurverhale word die historiese feite feitlik heeltemal genegeer en die geskiedenis word by wyse van spreke herskryf. In dié verhale is daar nie meer sprake dat al die gewens histories korrek is nie.

Verskeie van die onderhawige publikasies slaag daarin om die grense tussen feite en fiksie op te hef deur die verskaffing van (dikwels beperkte) bibliografieë (Cloete 1963: 572-6; Ferreira 1996: 395-6; Ferreira 1999: 437-9; Baker 1998: 359-60; Van Niekerk 1998a: 131) en/of die verlening van erkenning aan historici en/of oorlewendes van die oorlog met wie onderhoude gevoer is (Conradie 1981a: ix; 1981b: ix; Serfontein 1979: skutblad). In *Brandoffer* lys Dolf van Niekerk (1998: 131) onder andere "Oorspronge", wat hy klassifiseer as herinneringe opgeneem in *Mag ons vergeet* (Neethling 1938), Oorlogsmuseumversameling (Bloemfontein), asook persoonlike mededeling. Dié tendens is ook opmerklik by enkele vroeëre werke (Preller 1925: 149; Van Bruggen 1935: v & 1943: 203-4).

In 'n "Inleidende redakteursnota: Op soek na 'n verlore generaal", streef Christoffel Coetzee oënskynlik om sy lesers te oortuig dat sy verhaal outentiek is. In hierdie redakteursnota, wat in die eerste persoon geskryf is en herinner aan die inleidende gedeelte van 'n doktorsale proefskrif, gee Coetzee (1998: 23) verslag van sy 20 jaar van navorsing "op soek na generaal Mannetjies Mentz". Dit is maklik om die inleidende hoofstuk, wat onder andere voetnote bevat, te sien as die vertrekpunt vir 'n waarheidsgetroue historiese roman. Coetzee sê eger in 'n onderhoud (Nieuwoudt 1998: 4):

Die roman is uit my duim gesuig. Maar ek gaan nie sê Mannetjies Mentz het nie bestaan nie. Dit is 'n fiktiewe karakter, maar dalk is hy 'n saamgestelde figuur.

In Deel 2 en Deel 3 van die roman, wat die getranskribeerde en geredigeerde opnames van mev Ounooi Roos en haar btoer, Frans Naudé bevat, word daar deurentyd na ware gebeure verwys, maar terselfdertyd word die geskiedenis ondermyn deur die vertellers (Coetzee 1998: 53). Frans Naudé skeur selfs bladsye uit sy skriftelike oorlogs- en ander herinneringe om spesifieke, pynlike insidentte te verdoesel of uit te wis (Coetzee 1998: 184, 215). Die skrywer ondergrawe so die aanspraak van die geskiedskrywing om die volle

waarheid oor die verlede mee te deel (Nel 1998: 8). Naudé sê sy verhaal is die "waarheid", al is dit "ook hóé skeefgetrek deur my oordele en vooroordele. Ek wanhoop egter aan enige ander soort waarheid as dié: my waarheid" (Coetzee 1998: 185). Coetzee skets volgens Nieuwoudt (1998: 4) 'n alternatiewe waarheid.

Hoewel die omvattende historiese romans van Elsa Joubert (1995: 21, 31) en Karel Schoeman (1998: 82-5, 90-5, 148) geen bibliografieë bevat nie, verbind die skrywers die histories korrekte milieu met die fiktiewe verhaallyn op so 'n wyse dat dit vir die leser moeilik is om tussen feit en fiksie te onderskei.

Charles Malan (1998: 187-8) doen moeite om die korrektheid van die verhaal oor die liefdesverhouding tussen Meisie Marais en Samuel van Zijl te onderstreep. Die inligting kom "nie uit boeke deur Samuel se vriend en tentmaat Deneys Reitz, of Jan F E Cilliers se Oorlogsdagboek of selfs Karel Schoeman se fiksie en nie-fiksie nie", maar uit Conan Doyle se *History of the Great Boer War* en die *Times History*. Malan (1998: 198) waarsku sy lesers egter dat daar nie 'n onderskeid getref moet word tussen fiksie en nie-fiksie nie. Johan en Elize Botha (1998a: 53-60) neem die leser in "Op soek na die Slag van Rooipoelierspruit" mee in hulle soeke na getuienis oor die veldslag waaraan hul oupa deelgeneem het. Die sewe bronne wat inligting oor dié veldslag bevat, asook onderhoude met historici, word deeglik geanaliseer en vergelyk en teenstrydighede en onsekerhede uitgewys. Ingelyks word Kerneels Breytenbach (1998: 82-5) se soeke na sy oupa se aandeel aan die ABO 'n reis deur ABO-publikasies (onder andere deur Thomas Pakenham en Fransjohan Pretorius), asook deur nagelate korrespondensie.

Van die onderhawige skrywers wil geloofwaardigheid aan hulle verhale verleen deur daarop te wys dat dit op oorlogsherinneringe en/of -korrespondensie gebaseer is (vgl Botha 1998a: 47; Breytenbach 1998: 80; Grové 1998: 168; Venter 1998: 308). Serfontein (1998: 218) bevraagteken egter by monde van een van haar karakters die geloofwaardigheid van ABO-dokumentasie. Die karakter wat sy in haar brief geskryf het, vergelyk met die oorlogsrealiteit — dié brief is geskryf met die uitsluitlike doel om familie en vriende (in die buiteland) gerus te stel, nie om die oorlogswerklikheid weer te gee nie (Serfontein 1998: 218-9).

Terwyl voorgenoemde skrywers deur appèl op veral geskrewe bronne die waarheid van hulle verhale wil bevestig, gee A H M Scholtz (1998: 60) via een van sy karakters 'n moontlike verklaring waarom daar nie fisiese bewyse in die vorm van grafte van swartes se lyding en sterftes tydens en na die oorlog is nie:

Die arme mense was amper dood van honger, hulle kon nie ordentlike grafte grawe nie [...] En nou is die getuie van die swartman se lyding in die oorlog ook uitgevee deur die wind en die reënt [*sic*] en die gras wat daarvoor gegroei het.

Die satirikus Leroux (1976: 5) maak geensins aanspraak op historiese korrektheid in *Magersfontein, O Magersfontein* nie. Intendeel:

Alle karakters en gegewens is denkbeeldig.
Die historiese gegewens is verdag.

Hoewel die lede van die filmspan "so ver moontlik getrou aan feite" die Slag van Magersfontein wou verfilm, word voortdurend van besluit verander: eers sal daar doedelsakmusiek wees, dan nie; een oomblik word besluit om die lugballon in 'n toneel te gebruik, die volgende word daarteen besluit — want die gebeure moet "filmies" reg wees (Leroux 1976: 62, 138-9, 152). Nes die filmmakers hulle besluite verander oor hoe die veldslag verfilm moet word, verander die "geskiedenis" van die slag van Magersfontein voortdurend op grond van die sienings van verskillende vertellers in die boek (Leroux 1976: 46-8, 60-4, 76-7, 95-6, 138-9, 150-2). Elke lid van die projek het die opdrag gekry om Rayne Kruger se *Goodbye, Dolly Gray* te lees. 'n Fiktiewe verhaal word dus gebruik as norm by die filmspan se "herskepping" van die verlede (vgl Prins 1998: 110 vir voorbeelde van die verwantskap tussen geskiedskrywing en fiksie in Leroux se romans).

In sy rol as historikus beweeg die fiksieskrywer in feite dus tussen twee uiterstes. Hy gee óf die feite onveranderd weer óf historiese feite word herskryf of geïgnoreer. Hoewel dit blyk dat verskeie van die onderhawige skrywers pogings aanwend om die waarheidsaanspraak van hulle werke te bevestig en skynbaar van die standpunt uitgaan dat "historical fiction is more truthful than history itself" (Lowenthal 1986: 227), moet Van Coller (1988: 197) se teregwysing dat dit die

taak van die historikus is, en nie van die literator nie, om te bepaal in hoe 'n mate die literêre werk se

egtheid dalk by geleentheid ook 'waar' is — en dalk waarder — as dit wat geboekstaaf staan in die tradisionele geskiedskrywing.

2. Die swartes en die ABO

2.1 Die swartes se beleving van en deelname aan die ABO

Weinig fiksieskrywers gee aandag aan die swartes se aktiewe betrokkenheid by die gewapende konflik of aan hulle lyding as gevolg van die oorlog. Selfs so onlangs as 1981 sê Franz Conradie (1981b: 39) nog by monde van een van sy karakters dat die ABO “die witmense se oorlog” was. Anders as dié siening dit wil hê, is die deelname van die swartes aan die ABO 'n gegewe. Ferreira (1996: 302) motiveer, by monde van die karakter Charlie, waarom swartes aan die ABO deelgeneem het: “I would rather join than being sent off to one of those hell camps for blacks”. Die swartes het nie werklik 'n keuse gehad nie: “They joined because they are starving. [...] The land has been sucked dry by the war” (Ferreira 1996: 310). Ta Vuurman, 'n karakter in 'n roman van Scholtz (1995: 6), deel laasgenoemde siening in sy oorlogsherinneringe. Op 'n onbetrokke wyse verhaal hy die swartes se aandeel in die afbrand van die boerewonings (Scholtz 1995: 6-10). Die swartes het volgens Oom Chai nie veel van 'n keuse gehad nie. Hulle moes die “vuilwerk” doen, anders sou hulle waarskynlik tronk toe gestuur word (Scholtz 1995: 11).

Drie resente skrywers beeld die swartes uit as synde in 'n verloor-verloor-situasie. Die karakter Siel (Ferreira 1999: 416) verhaal aangrypend hoe haar seun deur die Britte gefusilleer is omdat hy 'n bok geslag het om sy familie van 'n honger dood te red. Abraham Esau, 'n karakter geskets deur Karel Schoeman (1998: 218), het geglo as die Boerebesetters van die koloniale dorpie hom klaar uitgevra het oor die vermeende besit van wapens, hulle hom en die Kleurlinggemeenskap in vrede sou laat. Dit het nie gebeur nie. Hy is op 'n aanklag, die oorsprong of inhoud waarvan “niemand presies geweet het nie”, skuldig bevind, gemartel en later doodgeskiet (Schoeman 1998: 219). Dolley, 'n personasie in 'n boek van Van

Huyssteen (1998: 270), wou weer nie deel van die oorlog wees nie. Hy het nie Engels verstaan nie en kon gevolglik nie op 'n Engelse soldaat se vrae antwoord nie. Hy is doodgeskiet.

Reeds in 1903 het Douglas Blackburn (1984: 281) geïnsinueer dat teregstelling van swartes sonder 'n regverdige verhoor 'n algemene praktyk onder die Boere was.

Miemie-Louw Theron (1948: 238) skets met empatie die swartes se swaarkty ten tyde van die oorlog. By hulle tuiskoms na afloop van die oorlog word twee blanke vrouens deur vermaerde swartes welkom geheet. Die vrouens is verstom dat die swartes nog aan die lewe gebly het, "hier waar niks meer is nie". Vyftig jaar later beklemtoon Ferreira (1999: 415) eweneens swartes se lyding. Naas die verskaffing van sterftesyfers (Baker 1998: 300), wys ook Baker (1998: 352-5) op die menslike aspek van die lyding van swartes in kampe. En met ontreddering sê-vra 'n swart kaptein in Scholtz (1998: 57) se verhaal:

Die lyding van die swartman kan nie uitgespreek word nie. Is God dan 'n witman? Waarom wil hy ons nie hoor nie?

Die feit dat resente skrywers die swartes se lyding boekstaaf, is positief deur resesente beoordeel. Joubert (1998: 8) skryf dat Baker se kort vertelling van die lyding van die swartes "seker die ontroerendste, ten spyte van, of dalk vanweë, die ylheid daarvan" in die boek is. Een van die pluspunte van *Verliesfontein* is volgens Weideman (1998: 14) en Viljoen (1999: 8) die feit dat die roman die volledige geskiedenis van Abraham Esau, grofsmid op Calvinia, skets. Dit verleen volgens Weideman (1998: 14) erkenning aan die posisie van die kleurlinge tydens die oorlog.

Met die uitsondering van Scholtz se verhale, word in die onderhawige werke deur die oë van blanke skrywers en karakters na die swartes se belewing van die ABO gekyk. Sedert 1903 gee skrywers erkenning aan die swartes se ontberings ten tye van die oorlog. Die meerderheid van die skrywers toon deernis met hulle.

2.2 Blank-swart arbeidsverhoudinge tydens die oorlog

Die meerderheid van die geraadpleegde fiksiewerke waarin daar melding gemaak word van blank-swart arbeidsverhoudinge, 'beeld dié verhoudinge positief maar paternalisties uit.²

In Coetzee en Scholtz se verhale is arbeidsverhoudinge tot beide bevolkingsgroepe se voordeel. Terwyl Ma aan Jan Witzie sê "Wat vir my van belang is, is ook in jou belang" (Coetzee 1998: 32, vgl ook Coetzee 1998: 177), pas 'n swart kaptein in een van Scholtz (1998: 22) se verhale vee op — die aanteel was sy loon.

Die siening dat daar positiewe Boer-swart arbeidsverhoudinge tydens die oorlog was, word deur Schoeman (1998: 172, 213, 169-75) en Leipoldt (1980: 201) verwerp. Daarenteen word nie die Boere nie, maar die Engelse deur Scholtz (1998: 57) as onsimpatieke werkgewers uitgebeeld. Na aanleiding van die vertraagde ontslag van die swartes uit die kampe, kla 'n kaptein:

My mense kom nou eers hier aan. Het die Engelse hulle dan al die ryd soos hulle sê nog "kaffir labour" laat doen? [...] Is die nuwe witmense nou so dom dat hulle nie weet ons kry ook seer nie? Hulle dink nie soos die Boere nie [...] want hulle ken ons nie.

In genuanseerde beskrywings wys van die skrywers nie net op die positiewe verhoudinge tussen die Boere en die swartes nie - die swartes het ook deel gehad aan die plundering van plase, die verskaffing van inligting aan die Britte en die mishandeling en vernerding van die vrouens.³

Die byna idilliese uitbeelding van Boer-swart arbeidsverhoudinge is reeds gedurende die veertigtigjare deur Leipoldt verwerp. Leipoldt

2 Preller 1925: 46; Mikro 1936: 156-7; Van den Heever 1948a: 24-34; 1948b: 35-44; Cloere 1963: 30, 248-53, 256-57, 326, 362, 554-8; Van Blerk 1971: 13; 1972: 103; 1977: 46, 68; Serfontein 1979: 195; Pienaar 1939: 47, 75-6; Theron 1948: 146, 149, 167-9, 177; Leipoldt 1980: 156; Conradie 1981a: 101; 1981b: 12-3, 135-40; Ferreira 1996: 311-2; Breytenbach 1998: 85; Cilliers 1998: 96; De Villiers 1998: 100; Malan 1998: 192, 196; Van Zyl 1986: 183.

3 Van Bruggen 1935: 4, 17; Pienaar 1939: 84; Van Blerk 1972: 14-143, 164; Van Niekerk 1998: 14-5, 18-22, 23-5, 52-8, 75-9, 87-92, 113-22; Serfontein 1979: 168-78; Baker 1998: 39, 41, 122-23, 158-61, 170, 206, 215, 223.

en Schoeman beeld die Boere as hardvotige werkgewers uit; op sy beurt kritiseer Scholtz die Britte vir hulle gebrek aan empatie met die swart arbeiders. Skrywers het dus teenstrydige sieninge oor die graad van medemenslikheid waarmee die blanke werkgewers teenoor hulle swart arbeiders tydens die oorlog opgetree het.

3. Oorlogsmites

Van Heerden (1998: 11) is van mening dat

die Boereoorlog [...] vir veral wit Afrikaanssprekendes [...] meer [is] as 'n oorlog wat lank gelede geveg is; dit is [...] 'n mitologiese ruimte, 'n oordenkingsplek en Nagmaals-okkasie vir diegene wat hulself opnuut binne Suid-Afrika en sy hede moet posisioneer.

In aansluiting hierby skryf Renders (1996: 72) dat van die Afrikaanse skrywers deur die idealisering en manipulerings van die verlede, mites geskep het wat uitdrukking gee aan die wêreldbeeld en die waardes van die Afikaner.

Dit is maklik om die ABO te mitologiseer, want dié oorlog is

die romantiese verhaal van klein vegter teen oormag, of provinsie teenoor empire; die vrye hardegat klein republiek teenoor die groter verband met sy groter kompleksiteite, kragte en giere. Dit gaan oor die eenvoudige boer met sy roer, opgestel teenoor Kitchener, Roberts, en die norske ou Koningin (Van Heerden 1998: 11).

Vir die skrywers wat besondere agting vir die Boere se gevegsvermoëns toon, is dit noodsaaklik om te beklemtoon dat die Boere die onmoontlike probeer het, naamlik om die magtige Britse Ryk die stryd aan te sê.⁴ Een van Mikro (1975: 41) se karakters wonder “of die nageslag sal besef hoe hopeloos hul verset was, maar ook hoe dapper elke burger geveg het”. Volgens Penning (1967: 105) was die Boere in 'n heilige stryd teen die goddelose Engelse gewikkel. In

4 Penning 1901: 105; 1902: 224; Tomlinson 1917: 43; Theron 1948: 145; Mikro 1958: 90; Mikro [sa]: 108-9, 125; 1964: 34; 1971: 82; Cloete 1963: 19, 200, 326, 233, 279; Van Blerk 1971: 18; Van Blerk 1972: 45, 52; Baker 1998: 61; Jonckheere 1999: 10-3.

teenstelling met die meerderheid van voorafgaande skrywers se byna gewyde uitbeelding van die Boere se hopelose, maar volgehoue stryd teen die oormag, spot Chris Barnard (1998: 32) met die Boere se mislukkings:

Oom, as dit nie die Kaffers is nie, is dit die Engelse, en as dit nie die Engelse is nie, is dit onself. Ons trek noord en ons trek oos en ons trek wes en ons trek dwars. Elke keer, as ons dink nou het ons iets, dan val ons weer 'n slag oor ons eie voete.

In 'n Douglas Blackburn-satire word die Boere as redelik versukkelde, ongemotiveerde vegters geteken. Ten tyde van die afwesigheid van Sarel, hul kommandant, het 'n groep burgers uitmekaar gespat. Sommiges het Vrystaat toe getrek omdat daar volgens gerugte baie te plunder was by die verlate plaaswonings, ander het van die gunste en gawes (mieliemeel en bier) van swartes gelewe. Hierdie groepie was so lui dat hulle selfs gestry het oor wie moes melk (Blackburn 1984: 266).

Negentig jaar na Blackburn sê 'n karakter van Coetzee (1998: 155) sy ervaring van die oorlog was " 'n inventaris van lafhartigheid" — Boere het die eed van getrouheid afgelê om die oorlogssituasie te ontkom.

Verskeie skrywers deel die siening dat die Boere deur God uitverkore is. Volgens hierdie skrywers was dit die wil van God dat die Boere moes ly.⁵ Dié lotsaanvaarding is nie teenwoordig by karakters in Cloete (1963: 362), Steyn (1976a: 59) en Van Blerk (1982: 76) se oorlogverhale nie. Hoewel laasgenoemde karakters met God worstel oor die skynbaar sinlose lyding as gevolg van die oorlog, is hulle nie geheel en al ontredder nie. In al drie dié verhale word tot God gebid om Hom oor die Boere te ontferm. Cornelia, die hoofkarakter in 'n Baker-verhaal, oorwin eweneens haar stryd teen bitterheid deur haar geloof. Die ligkol van die lamp in haar man se hand as hy haar teruglei na hulle kamer, is simbolies van die Lig wat hulle na 'n nuwe toekoms lei (Botha 1998: 8). Daarenteen is daar by

5 Van Bruggen 1935: 201; 1918: 239; Malherbe 1958: 105; Mikro 1975: 156; Pienaar 1939: 46-7, 154-5.

Scholtz (1998: 23, 53) se karakters geen sprake van aanvaarding nie. Na die oorlog dink een van Scholtz (1998: 53) se vrouekarakters:

Baie dae wil ek sê: Here, dankie dat U my gespaar het, maar dan dink ek met bitterheid: Vir wat? Vir wat?

Die persepsie wat geskep word dat die Boere bereid was om alles op te offer ter wille van vryheid (Van Bruggen 1935: 201; Marais 1965: 30; Mikro, 1971: 140; Heine 1982: 8), word nie deur alle skrywers gedeel nie. Volgens karakters in verhale deur Botha (1998: 74), Du Plessis (1998: 104) en Viljoen (1990: 232-3) het nóg die Boere se vertroue in God nóg vaderlandsliefde hulle gemotiveer om die stryd voort te sit. Hulle is eerder deur geweld daartoe gedwing. Botha (1998: 70) en Viljoen (1990: 232-3) se verhale suggereer dat daar 'n gees van wanhoop onder die Boere geheers het.

Die feit dat sommige van die Boere bereid was om saam met die Britte te veg, of die wapens neer te lê, is vir verskeie pro-Boere-skrywers onversoenbaar mer hulle beeld van die Boere. Daarom is hulle by monde van hulle karakters fel in hulle kritiek teenoor die verraaiers.⁶ Ten spyte van die feit dat Grové (1998: 170), Mikro (1936: 80) en Baker (1998: 121, 256-57) soortgelyke sentimente deel, gee hulle op empatiese wyse die motivering weer waarom van die Boere besluit het om die wapens neer te lê en die eed van getrouheid af te lê. Enkele skrywers wys op genuanseerde wyse die sielewroeging van die joiners tydens en na die oorlog uit — hulle moes vrede met hulleself en die gemeenskap maak.⁷ Dit blyk voorts uit 'n verhaal van Van Blerk (1982: 48-9, 57, 62, 73, 82-3) dat van die joiners, ten spyte van die hoon van die Boerevrouens, daadwerklik gepoog het om hulle posisie in die konsentrasiekampe te gebruik om die lot van die vrouens te verlig.

6 Pienaar 1939: 109; Mikro 1964: 62, 79; 1971: 10; Van Blerk 1972: 168-9; 1977: 9-10; Conradie 1981a: 196, 211; 1981b: 34, 129; Van Zyl 1986: 162; Baker 1998: 110; Ferreira 1999: 417.

7 Mikro 1936: 141; Van Bruggen 1935: 45-6; Van Melle 1977: 48-53; 1943: 3-52; Cloete 1963: 419-21; Steyn 1976b: 29-59.

Bartho Smit (1973: 16-7, 24-7) en Scholtz (1998: 40-1) plaas die argumente vir en teen die aflegging van die eed van getrouheid by monde van twee karakters naas mekaar. In hierdie gebalanseerde uiteensettings word nóg die siening van die joiners nóg dié van die bittereinders geprioritiseer.

Met die bittereinders, wat deur sommige skrywers (Pienaar 1939: 18, 216; Mikro [*s a*]; Van Bruggen 1949: 186) tot volkshelde verhef word, dryf Attie van Niekerk (1998b: 273) die spot:

Daar is jong Boere wat in die oorlog leer suip het. [...] Giel was 'n bittereinder, hy het aangehou tot op die einde omdat hy nooit by 'n geveg opgedaag het nie.

Mannetjies Mentz en sy Wraakkommando het, in die woorde van veldkornet Voss, nie diegene wat die wapens neergelê het gedwing om hulle weer by die kommando's aan te sluit nie, maar aan hulle "n tweede kans [gegun] om die skandalige besluit van Martiens Prinsloo in herooring te neem" (Coetzee 1998: 58). In gru-besonderhede word die lot van diegene wat nie die tweede kans aangegryp het nie, beskryf. Die reuk van vrot en verbrande mensvleis het permanent oor die Korn gehang (Coetzee 1998: 74-8, 81-5, 109-12, 186-92, 197-207, 232-3). Volgens een van die vertellers van die verhaal (mev. Ounooi Roos) het tussen 1500 en 1800 "ongelukkige" Boerekrygers "op een of ander wyse" met die Wraakkommando te doen gekry. Dié optrede het egter verseker dat 'n groot getal burgers by De Wet aangesluit het (Coetzee 1998: 84, 99). Hierdie gegewens ondermyn opvattinge dat die Boerekrygers edele helde was. Onder hulle was, blykens verhale soos dié deur Coetzee, swakkeling, lafaards en ontaardes.

Die optrede van Boere-rowerbendes, wat die Britte se vernietiging van plase as dekmantel vir plundertogte vir selfverryking gebruik, word in verskeie verhale beskryf.⁸

Dir is insiggewend om op skrywers se verskillende uitbeeldings van genl C R de Wet te let. Mikro ([*s a*): 15, 22, 48-9, 64, 74-6, 107-8, 131, 135) skets De Wet as 'n vaderfiguur wat opdrag gee dat na

8 Van Niekerk 1998: 47; Baker 1998: 265; Schoeman 1998: 170, 210; Blackburn 1984: 145, 177, 266; Serfontein 1979: 100, 142-65; Thompson 1986: 105, 193, 196-97.

die wel en wee van die jong Boerevegters omgesien word. Volgens 'n karakter in Baker (1998: 55) se boek

straal [De Wet] krag en selfbeheersing [uit]. [...] Hy gee die indruk van groot kalmte en beskeidenheid, maar as hy iets sê, luister almal.⁹

Hoewel Serfontein (1979: 110, 189) reeds in 1979 verwys na De Wet se “ongeduldige drif” en “geestelike meerderwaardigheid”, en Baker (1998: 106) toegee dat sy geduld “nooit baie wyd [was] nie”, word hierdie geïdealiseerde beeld in die 1990s vernietig. De Wet word as 'n tiran uitgebeeld wat nie gehuiwer het om sy manskappe met die sambok by te kom nie. Voorts word met De Wet se Christenskap die spot gedryf (Viljoen 1990: 232-3). Botha (1998: 77) noem hom 'n “nar” in 'n “ekkesiastiese sirkus”. Die mees genuanseerde uitbeeldings van De Wet is dié van Shirley van Zyl, Van Blerk en Cloete. Hulle beskryf De Wet as 'n enigmatiese, simpatieke en gemotiveerde leier wat na die belange van sy kommandoede omgesien het.¹⁰ Dat hy nie gehuiwer het om met die sambok onder ongedissiplineerde, drostende burgers in te klim nie, word nie deur hulle veroordeel óf verswyg nie.¹¹

Van die skrywers skep 'n eensydige, veridealiseerde oorlogswerklikheid: die Boere was dapper vegters wat, swak bewapen, tot die bitter einde teen die Britse oormag geveg het vir hulle vryheid. Dit is egter nie die enigste oorlogswerklikheid nie: die Boerevegters word ook as oneerbare drosters, plunderaars en wreedaards uitgebeeld.

Die gemitologiseerde beeld van die Boerevegters word bewustelik en onbewustelik deur skrywers gebruik ter bevordering van Afrikanereenheid en -nasionalisme. Gert Basson van J P van der Walt-uitgewers reken dat die “Afrikaner terugryp na die oorlog in tye van swaarkry. Nou kry almal swaar, wat sy politieke oortuigings ook al is en is daar al groter belangstelling in die oorlog” (Anoniem 1992: 19). In 1913 word die ABO-geskiedenis 'n wrekroep vir die

9 Vgl Theron 1948: 145 vir 'n ooreenstemmende positiewe uitbeelding van De Wet.

10 Cloete 1963: 304; Van Blerk 1972: 49; 1977: 18; Van Zyl 1986: 50, 118, 119.

11 Cloete 1963: 304; Van Blerk 1972: 45, 63; Van Zyl 1986: 120, 127.

konsolidering van die Afrikaners teen Britse imperialise. Van der Merwe (1998: 87-8) is van mening dat byvoorbeeld D F Malherbe bevrees was dat unifikasie, gepaard met Engeland se beleid van rekonsiliasie tussen Afrikaans- en Engelssprekendes, die Afrikaner se groeidentiteit sou ondermyn. Hy wou dus die gemeenskaplike verlede van alle Afrikaners as bindende faktor beklemtoon.

Sommige skrywers¹² huldig die siening dat, hoewel die Boere die oorlog verloor het, hulle nie verneder is nie. Die Afrikanernasie sal herrys: "Ons sal weer 'n nasie opbou en ons sal hierdie seuns as boustene gebruik" (Mikro 1958: 92). Hierdie herrese nasie sal 'n vry nasie wees (Mikro 1958: 92). Om die herrysing van die Afrikanernasie te bewerkstellig, moet alle Afrikaners saamwerk (Mikro 1958: 104; Lubbe 1969: 50; Smit 1973: 33). Dié versoeningsgedagte kom seker die sterkste na vore in 'n 1948 roman. Volgens een van die karakters in die werk van Theron het God

Engeland gebruik om ons te straf en te bring waar Hy ons wil hê, om saam te staan, en ons onderlinge geskille te vergeet en verdraagsaam te wees teenoor mekaar (Theron 1948: 253-4).

Dit is opmerklik dat skrywers versoening tussen Afrikaners en nie russen Afrikaners en Engelse bepleit nie. Die herrysing waarvan daar dus in hierdie verhale sprake is, is 'n Afrikaner-, nie 'n Suid-Afrikaanse herrysing en eenheid nie.

4. Verhoudinge tussen mans en vrouens

Een van die belangrikste doelstellinge van ABO-fiksie is om 'n blik op die lief en leed van gewone mense ten tyde van die oorlog te bied. In sommige van die verhale is verhoudinge tussen mans en vrouens en internasionale verhoudinge ineen gestrengel. Liefdesverhoudinge tussen Boer en Brit was skynbaar tot mislukking gedoem.¹³

Die Ou Testamentiese woorde "jouw God is mijn God, en jouw volk mijn volk; ek sal saam met jou lij — al kos dit ook mijn dood"

12 Mikro 1964: 105; Malherbe 1958: 134; Conradie 1981b: 247; Baker 1998: 333.

13 Van den Heever 1948c: 104-10; Van Bruggen 1943: 16-123; Mikro 1964: 40.

wat in 1917 in 'n Gordon Tomlinson-roman (1917: 135) geuiter is, word in 'n gewysigde vorm in 'n 1941-eenbedryf herhaal (Grosskopf 1963: 25).

Die tragiese romanse tussen 'n Boerevrou en 'n Engelse offisier in Coetzee (1998) se oorlogsroman illustreer hoe oorlog die bande tussen mense verbreek. Naas dié roman handel nog 'n paar publikasies oor Boer-Brit liefdesverhoudinge.¹⁴

Die enigste skrywer wat op liefdes-/seksuele verhoudings oor kleurgrense heen wys, is Scholtz. Pojo, 'n swart grafgraver, is die vader van 'n krygsgevangene, Koba, se ongeboore kind. Koba het met deernis aan hom gedink (Scholtz 1998: 37). Die lief en leed van George Lewis, 'n Engelse korporaal ten tye van die ABO, en sy swart vrou is deel van die geskiedenis van die Kleurlinggemeenskap van Vatmaar. Lewe sonder Ruth is vir Lewis ondenkbaar. Hulle is één (Scholtz 1995: 12).

Die skeuring in huisgesinne as gevolg van verdeelde lojaliteite vorm 'n sentrale tema in verskeie oorlogsverhale.¹⁵ Gedurende die dertigerjare verskyn verskeie verhale wat wentel om 'n driehoeksverhouding waarin die "slegte" joiner en "goeie" bittereinder om die heldin se hand meeding (Van der Merwe 1998: 88-9). Dit blyk uit Ferreira se boeke dat selfs diegene wat verkies om neutraal te bly omdat hulle vriende aan beide kante het, deur die vegtende partye gedwing word om hul lojaleite te verklaar, want "daar's g'n ding soos neutraliteit nie" (Ferreira 1996: 287-8, 301, 316; vgl Ferreira 1999: 226 vir 'n soortgelyke uitspraak). Die uitbeelding van geslagsverhoudinge in ABO-fiksie bevestig inderdaad die siening van die Ferreira-karakters dat feitlik niemand onaangeraak gestaan het van die oorlog nie.

14 Cloete 1963; Van Blerk 1963: 25, 59-62; Van Blerk 1982; Heine 1983; Ferreira 1999; Ferreira 1999: 80-3.

15 Theron 1948: 130, 116-7, 183; Joubert 1995: 56-7; Schoeman 1998: 140; De Villiers 1998: 103-10; Cilliers 1998: 95-9; Murray-Theron 1998: 260-67; Serfontein 1979: 23; Heine 1983: 1, 23; Thompson 1986: 3, 16.

5. Die Boerevrouens

Die vrou staan sentraal in verskeie verhale oor die ABO. In teenstelling met Blackburn (1984: 193, 196, 246), wat in 1903 spottend verwys na die oorgewig Boerevrouens, lê die meerderheid skrywers klem op die fisiese en geesteskrag van dié vrouens. Hulle word as sterk en vreesloos uitgebeeld.¹⁶ Moeder Hanna word simbolies verhef tot 'n "moeder-dier" wat om die lewens van haar kinders veg (Smit 1973: ix). Sy glo "ons [moet] bereid wees om alles te gee, alles te offer, sodat ons in rus en vrede kan leef" (Smit 1973: 20). Die Mafiguur wat Coetzee voorstel, is vir Van Zyl (1998: 18) 'n "byna onmenslike persoonlikheid, [...] 'n verder gevoerde Moeder Hanna".

Karakters in Mikro (1958: 91; 1971: 53) en Conradie (1981b: 116) se verhale wonder hoe die Boerevegters sonder die vrouens sou kon veg. Die vrouens spoor die mans aan om terug te keer na die slagveld, want die vrouens kan vir hulleself sorg. Theron (1948: 249) gaan selfs so ver as om te sê:

as daar eendag 'n groot Afrikaner-nasie tot stand gekom het, dan sal dit net aan die vrou van die land te danke wees.

Cecile Cilliers (1998) skets die vrou as die man se psigiese meerdere. Een van haar karakters (Martha) se man smee haar om in te sien waarom hy lid van die National Scouts geword het, naamlik om die vroue- en kindersterftes te help verminder. Martha het hom in woede en veragting weggestuur. Sy en haar skoonma knoop 'n stryd om oorlewing aan (Cilliers 1998: 98). Skrywers toon empatie met die vrouens wat deur die Boeregemeenskap verwerp is omdat hulle mans joiners of henspoppers was.¹⁷

Die mans word nie net as lafaards uitgebeeld nie, maar ook as vegters en avonturiers wat nie hulle verantwoordelikhede nagekom het nie. Die gevolg was dat die vrou

16 Van Bruggen 1918: 100-1, 139; Pienaar 1939: 20; Malherbe 1958: 91; Mikro [a]: 37; Van Blerk 1977: 76, 92, 105; Joubert 1995: 22, 42-7; Joubert 1996: 74; Bekker 1998: 34-42; Van Niekerk 1998: 28-32, 100-3, 113-7; Baker 1998: 63, 84, 134, 157, 333; Van Zyl 1986: 184, 294-6, 352.

17 Mikro 1958: 72; Cloete 1963: 427; Van Blerk 1982: 68; Ferreira 1998b: 122; Baker 1998: 79.

doen wat sy moes doen: Haar kinders, die plaas en haarself op 'n manier aan die gang hou (Bakkes 1998: 23).

Die Boerevrou, soos versinnebleed deur Moeder Hanna, is die aartsmoeder, die mariarg. Tog is nie alle Boerevrouens volksmoeders nie. Een van die Boerevegters in Serfontein (1979: 184) se verhaal het 'n Engelse offisier by sy vrou ("n teef") gevind en hom gekastreer. 'n Van Bruggen-karakter het vermoed dat sy vrou ten tyde van sy ballingskap 'n verhouding met 'n Engelse offisier gehad het. Die feit dat gerugte die rondte gedoen het dat hy gesneuwel het, is nie vir hom versagende omstandighede vir haar optrede nie. Hy beskou dit as "sy heilige plig" om sy vrou te verneder (Van Bruggen 1943: 207). Hy het "homself as die instrument van God beskou [en] het 'n amper sadistiese behae daarin begin skep om haar gedurig te verkleineer" (Van Bruggen 1943: 211). Hierdie chauvinistiese optrede word deur die skrywer veroordeel.

Die geestelike en fisiese groei van die Boerevrouens as gevolg van die oorlog word duidelik in *Groot duiwels dood* geïllustreer. Met die uitbreek van die oorlog is Cornelia 'n afhanklike vrou (Baker 1998: 26). Na die oorlog sê sy vir haar man:

Jy kan my nie weer swak maak nie [...] Julle is oorlog toe en het vir ons gesê om die leisels oor te neem. [...] En ons het. Ons het. Julle't gesê ons moet sterk wees en ons was. Ek het Groenkop aan die gang gehou, ons het in grotte gewoon, ons is soos vendusiefee aangejaag na die kampe waar ons sterker moes wees as wat julle voorsien het. Ek is nie meer die vrou wat jy drie jaar gelede gegroet het nie (Baker 1998: 350).¹⁸

Coetzee (1998: 39-40) se Ma-figuur het ook 'n gedaanteverwyseling ondergaan:

Iewers in die oorlog het ons Ma verloor. [...] Die kinders voel uitgesluit van Ma se krag, of beserenheid, of wat dit ook al mag wees. [...] Dié vrou met die Colt is nie Ma nie.

"Die gerig" (J R L van Bruggen) is een van die heel vroegste feministiese verhale in Afrikaans. Hanna, wat deur haar man verwerp is, soek toenadering tot Liesbet, die bediende. Rasverskille word

18 Vgl Baker 1998: 170 vir 'n ooreenstemmende uitspraak.

minder belangrik as die gemeenskaplike lot van die vrou. Haar man veroordeel hierdie toenadering. Op soek na algehele bevryding, verlaat sy hom (Van der Merwe 1998: 91). Meer as vyftig jaar na Van Bruggen wys Ferreira (1996: 343; 1999: 430) ook op die universele lyding van vrouens aan die hand van mans en pleit sy om die bevryding van die vrou:

'n Vrou is nie 'n man se besitting nie. Sy het haar eie sin en wil, sy is 'n mens met 'n verstand en 'n hart en [...] 'n sin vir geregtigheid (Ferreira 1999: 153).

ABO-fiksie skenk nie net aandag aan die lot van die blanke vrou nie. In 'n Francois Bloemhof-kortverhaal word die stemlose swart vrou uitgebeeld. Die verhaal handel oor 'n repetisie van 'n ABO-toneelopvoering. Die swart minnares van 'n Britse offisier is in 'n rol sonder woorde. Dit stel die blanke akteurs tevrede, want "you make a statement just by being there" (Bloemhof 1998: 43-4). Die swart vrou is nie gesigloos nie, maar stemloos. In aansluiting hierby betreur 'n resensent (Weideman 1998: 14) die feit dat Abraham Esau se vrou in *Verliesfontein* nie 'n stem gegun word nie. Tog konkludeer hy dat Schoeman haar juis deur haar swye hard wou laat praat oor die lyding van die Kleurlingvroue tydens die oorlog.

Geen skrywer staan neutraal teenoor die lyding van die verarmde Boerevrouens en hulle stryd om oorlewing binne en buite die konsentrasiekampe nie. Die onmenswaardigheid van die kampelewe word op empatiese wyse deur skrywers uitgebeeld.¹⁹ Die ABO was nie net

'n stryd tussen man en man, tussen kommando en kommando nie, dit was ook geweld teen vrouens en kinders, [en] teen die grond waarop hulle moes wag dat die stryd daar buite besleg moet word (Van Niekerk 1998a: 40).

Op enkele uitsonderings na veridealiseer die skrywers die Boerevrouens. Hulle word op psigiese vlak as die manlike karakters se meerderes geskets. Hulle het fisies gelyk as gevolg van die oorlog,

19 Van Bruggen 1935: 34-190; Cloete 1963: 386-91, 393-94, 463-77, 500-1, Van Blerk 1977: 5-22, 34-42, 54-6, 92, 105-10; Serfontein 1979: 204-6; Van Blerk 1982: 32-104; Joubert 1995: 42-7; Van Niekerk 1998; Baker 1998: 253-60, 266-75, 280-91, 297-302, 308-15, 320-22, 328-33; Van Zyl 1986: 270-312; Thompson 1986: 380, 390-408; Scholze 1998: 24-46

maar as geestelike oorwinnaars uit die stryd getree. Hulle het die plase in stand gehou, het gely in die konsentrasiekampe, wou tot die bittereinde veg, is verneder deur hulle mans se lafhartige en selfsugtige optrede. Die persepsie word geskep dat die Afrikanernasie tot niet sou gegaan het as dit nie vir die Boerevroue se dappere optrede ten tye van die ABO was nie.

6. Ten slotte

In 1998 maak 'n uitgewer (soos meegedeel aan Brink 1998: 19) na aanleiding van die 60 Afrikaanse ABO-manuskripte wat aan hom voorgelê is, die volgende beskuldiging:

Not one has dared to challenge the master narrative so deeply engraved in the Afrikaner consciousness that it has hardened into unexamined stereotype and myth: intrepid Boer heroes, inhuman Tommies, the suffering of women and children in the camps or of exiles abroad. There is not a single attempt at questioning — or probing into, or adding to — the image set by writers in the very wake of the war.

Hierdie verkennende studie na ABO-fiksie wat oor 'n tydperk van byna honderd jaar verskyn het, weerlê die betrokke uitgewer se beskuldigende uitspraak.

Die meerderheid ABO-fiksie reflekteer die deeglike navorsing wat die skryf van die verhale voorafgegaan het. Dit beteken egter nie dat al die verhale 'n spieëlbeeld van die werklikheid is nie. Die skrywers gun hulleself nie net literêre vryheid nie, maar neem ook die potensiële leserpubliek in ag. Die meerderheid Afrikaanse publikasies is op die pro-Boere-lesers gerig en het gevolglik pro-Boere-bronne benut ter verifiëring van hulle gegewens. Dit is opmerklik dat van die skrywers groot moeite doen om hul waarheidsaansprake te onderskraag, onder andere deur die verskaffing van bronnelyste. Uit die ABO-fiksie deur uitstaande skrywers soos Elsa Joubert, Erienne Leroux, Karel Schoeman en Christoffel Coetzee is dit duidelik dat daar omvattend navorsing gedoen is. Maar omdat dit vir hierdie skrywers in die eerste instansie om die verhaal en nie die ABO gaan nie, word geen bibliografieë verskaf nie.

Met die uitsondering van Scholtz se verhale is die geraadpleegde fiksie deur blankes geskryf. Die rol van die swartes ten tyde van die ABO word gemarginaliseer. Hoewel min skrywers aandag aan die invloed van die oorlog op die swartes skenk, toon die meerderheid van dié skrywers empatie met hulle. Die verhoudinge tussen die Boere en hulle swart arbeiders word, hoewel paternalisties, oorwegend positief uitgebeeld. Tog het Leipoldt reeds gedurende die veertigerjare op wanverhoudinge gewys. Van die resente skrywers wys daarop dat nie net die Boere nie, maar ook die Britte hulle magsposisie misbruik het. Terwyl sommige skrywers fel is in hulle kritiek omdat die swartes deel van die Britse oorlogspoging was, toon ander begrip vir hulle besluit om deel van die Britse magte te word.

Hoewel die swartes, met die uitsondering van die Scholtz-karakters, slegs newekarakters in die ABO-fiksie is, is dit opmerklik dat daar sedert die negentigerjare, in ooreenstemming met onlangse geskiedskrywing en -navorsing oor die ABO, 'n groter bewusheid van die swartes se betrokkenheid by die oorlog heers.

Skrywers wys in sowel komplekse as eendimensionele verhale op die invloed van die oorlog op die verhoudinge tussen Boer en Brit, blank en swart, bittereinder en hensopper of joinermans en -vrouens. Op enkele uitsonderings na word die vrouens in hierdie verhale veridealiseer — die vrouens was hiervolgens die ruggraat, die stukrag van die Boeremagte. Die persepsie word selfs deur sommige skrywers geskep dat as dit nie vir die Boerevrouens was nie, die mans veel gouer die handdoek sou ingegooi het.

Terwyl sommige Afrikaanse werke die Boere as godvresende en dapper vegters voorstel wat alles feil vir hulle volk gehad het, beeld van die ander (sommige van) hulle uit as lafhartige, ongedisiplineerde drosters en plundersaars. Gedurende die eerste helfte van die twintigste eeu het sommige skrywers die siening gehuldig dat die Boerevolk God se uitverkore volk is. Volgens hierdie skrywers het die Boere hulle lyding tydens die oorlog gelate aanvaar as deel van God se raadspan met hulle. Latere skrywers bevraagteken by monde van hulle karakters God se ingrype in die Boere se geskiedenis. In die plek van lotsaanvaarding, is daar tekens van bitterheid teenoor God.

Sommige skrywers is fel in hulle kritiek teen die verraaiers, joiners en hensoppers, ander toon begrip vir hulle besluit om die wapens neer te lê of by die Britse magte aan te sluit. Die veridealiseerde beeld wat verskeie skrywers van die bittereinders skets, word veral in resente werke deur onder andere Viljoen, Van Niekerk en Coetzee bevraagteken. Die bittereinders het — so word gesuggereer — dalk aanhou veg omdat hulle nie 'n keuse gehad het nie.

'n Magdom ABO-fiksieskrywers kyk vanuit verskillende perspektiewe na die oorlog. Sommige skrywers bring eer aan die Boerevegters en -vrouens, ander skryf 'n alternatiewe geskiedenis. Die somtotaal van die ABO-fiksie reflekteer waarskynlik die positiewe én negatiewe oorlogsrealiteite. In enige oorlog is daar onverskrokke en eerbare vegters, vrouens, werkgewers en arbeiders, maar ook diegene wat eerloos en barbaars vir eie eer en gewin optree.

Die groot verskeidenheid ABO-fiksie bied aan die leser verskeie keuses: daar is pro-Boer of alternatiewe ABO-fiksie, vroeg twintigste eeuse liries-beskrywende of resente postmodernistiese tekste, oppervlakkige liefdes- en jeugverhale of komplekse, meerduidige dramas en satires. Hoe die Suid-Afrikaanse leserspubliek die ABO-geskiedenis via ABO-fiksie gaan onthou, sal grootliks van hulle leesstofkeuses afhang. En dié keuse is feitlik onbeperk.

Bibliografie

ANONIEM

1992. Boere-oorlog weer hoog in die nuus. *Patriot*, 20 Maart 1992: 19.

BAKER E

1998. *Groot duiwels dood*. Kaapstad: Human & Rousseau.

BAKKES M

1998. Oorlog is oorlog is oorlog. Ferreira (red) 1998: 22-30.

BARNARD C

1998. Die vlindervanger. Ferreira (red) 1998: 30-3.

BARNARD S L

1989. Die geskiedskrywer en die romanskrywer. 'n Interpretasie van enkele 'historiese' feite in 'Magersfontein, o Magersfontein!' *Acta Academica* 21(1): 15-29.

BEKKER P

1998. Die soettandoorlog. Ferreira (red) 1998: 38-42.

BEUKES G J (red)

1963 (1941). *Skerm en masker*. Pretoria: Van Schaik.

BLACKBURN D

1984 (1903). *A Burgber Quixote*. Cape Town: David Phillip.

BLOEMHOF F

1998. Oorlog (vervolg). Ferreira (red) 1998: 43-6.

BLOM A

1996. Skrywers en boeke. Afrikaans Stereo (SAUK), 25 Julie 1996.

BOTHA J & E BOTHA

1998. Op sock na die Slag van Rooipoelierspruit. Ferreira (red) 1998: 47-61.

BOTHA M C

1998. Die heliografis. Ferreira (red) 1998: 62-79.

BREYTENBACH K

1998. Oorlog ter plaatse. Ferreira (red) 1998: 79-94.

BRINK A

1998. Anglo-Boer war spawns milestone in new fiction. *The Sunday Independent*, 22 August 1998: 19.

DRUMMOND E

1987. *A captive freedom*. London: Victor Gollancz.

BURKE C

1985. *Kimberley*. London: Grafton Books.

BURGER W

1997. Geskiedenis in resente genealogiese romans. *Stilet* 9(2): 22-31.

CILLIERS C

1998. Pere by die meel. Ferreira (red) 1998: 95-9.

CLOETE S

1963. *Rags of glory*. London: Collins.

COETZEE C

1998. *Op soek na generaal Mannetjies Mentz*. Kaapstad: Quellerie.

COETZEE T

1999. Op kommando met drie skrywers. *Rooi Rose* 3 Maart 1999: 21-2.

CONRADIE F

1981a. *Werda?* Pretoria: Daan Retief.

1981b. *Die laaste veldslag*. Pretoria: Daan Retief.

DE VILLIERS B

1998. 'De Emigratie', 30 Mei

1901. Ferreira (red) 1998: 100-2.

DU PLESSIS H

1998. Jy sal jou gat sien. Ferreira (red) 1998: 103-10.

FERREIRA J

1996. *Catharina*. Kaapstad: Human & Rousseau.

1998a. Voorwoord en oorsig van die oorlog. Ferreira (red) 1998: 1-12.

1998b. Magdalena se slagding. Ferreira (red) 1998: 120-5.

1998c. *Boereoorlogstories*. Pretoria: Van Schaik.

1999a. *Charlotta*. Kaapstad: Human & Rousseau.

1999b. Beloved Boeremeisie. *Rooi Rose* 31 Maart 1999: 80-3.

FERREIRA J (RED)

1998. *Boereoorlogstories*. Pretoria: Van Schaik.

GRAY S

1980. Afterword. Leipoldt 1980: 241-50.

1984. Introduction. Blackburn 1984: 4-15.

GROSSKOPF J F W

1963. Oorlog is oorlog. Beukes (red) 1963: 17-32.

GROVÉ H

1998. Jy sê teken, Botman? Ferreira (red) 1998: 168-71.

HEINE M

1982. *Sterre in die skemering*. Silverton: Promedia Publikasies.

1983. *Liefde bring verraad*. Johannesburg: Perskor.

J P VAN DER WALT-UITGEWERS

1999. *Bestelpret Junie* 1999. Pretoria: J P van der Walt-uitgewers.

JONCKHEERE W

1999. *Nasie en mite: Nederland en die Anglo-Boereoorlog*. D F Malherbe Gedenklesing 18. *Acta Varia* 1999: 1.

JOUBERT E

1995. *Die reise van Isobelle*. Kaapstad: Tafelberg.

JOUBERT J

1998. Boereoorlog-roman is net deels geslaag. *Beeld* 23 November 1998: 8.

JOUBERT M

1996. *Oranje Meraai*. Kaapstad: Tafelberg.

KRIGE U (red)

1977. *Keur uit die verhale van J van Melle*. Pretoria: Van Schaik.

LEIPOLDT C L

1980. *Stormurack*. Cape Town: David Philip.

LEROUX E

1976. *Magersfontein, o Magersfontein*.
Kaapstad: Human & Rousseau.

LESERSKRING

1999 Januarie tot Maart.

LOWNTHAL D

1986. *The past is a foreign country*.
Cambridge: Cambridge University
Press.

LUBBE N

1969. *Die jongste spioen*. Kaapstad:
Tafelberg.

MALAN C

1998. Oorlog nes oorlog. Ferreira
(red) 1998: 187-201.

MALHERBE D F

1958 (1913). *Vergeet nie*. Kaapstad:
Nasionale Boekhandel.

MARAIS C L

1965. *Die maai van die warrelwind*.
Durban, Drakensbergpers.

MIKRO (C H KÜHN)

1936. *Die ruiter in die nag*.
Bloemfontein: Nasionale Pers.

1958. *Generaal Kleingeld*. Pretoria:
Van Schaik.

1964. *Die jongste veldkornet*.
Kaapstad: Simondium-uitgewers.

1971. *Die Bont Takbok verken*.
Kaapstad: Tafelberg.

1975 (1937). *Kaptein Gereke*.
Kaapstad: Tafelberg.

[*a*]. *Die jongste ruiter*. Kaapstad:
Nasionale Boekhandel.

MURRAY- THERON E

1998. *Die bad*. Ferreira (red) 1998:
260-7.

NEETHLING E

1938. *Mag ons vergeet?* Kaapstad:
Nasionale Pers.

NEL A

1998. Kragtige debuutroman wat
mcesleurend lees. *Beeld*, 11 Mei
1998: 8.

NIEUWOUDT S

1998. 'Ek probeer alternatiewe
waarheid oor oorlog skets'. *Beeld*,
14 Mei 1998: 4.

PENNING L

1967 (1901). *De beld van Spionkop*.
Uit Nederlands vertaal deur C
Barnard. Pretoria: Van Schaik.

1902. *De verkener van Christiaan de
Wet; een verbaal uit den Engelsch-
Zuid-Afrikaanschen oorlog, 1899-
1902*. Zwolle: La Riviere &
Voorhoeve.

PIENAAR T C

1939. *'n Merk vir die eeue*. Bloem-
fontein: Nasionale Pers.

PRELLER G S

1925. *Oorlogsoormag en ander sketse
en verbale*. Stellenbosch: Nasionale
Pers.

PRINS M J

1998. Postmodernistiese tendense
in 'Magersfontein, o Magers-
fontein!' deur Etienne Leroux.
Literator 19(3): 99-117.

RAAL S

1945. *Met die boere in die veld; die ervaringe van die skryfster*. Kaapstad: Nasionale Pers.

RENDERS L

1996. Base en slawe: ontmoeting tussen Europeane en Afrikane in Afrikaanse historiese romans oor die begin van die Europese kolonisasie van Suider-Afrika. *Stilet* 8(2): 72-85.

SENEKAL J (red)

1988. *Donker weerlig*. Kenwyn: Jutalit.

SERFONTEIN D

1979. *Rang in der Staten rij*. Kaapstad: Human & Rousseau.
1998. 'Joy cometh'. Ferreira (red)
1998: 217-24.

SCHOEMAN K

1998. *Verliesfontein*. Kaapstad: Human & Rousseau.

SCHOLTZ A H M

1995. *Vatmaar*. Kaapstad: Kwela.
1998. *Afdraai*. Kaapstad: Kwela.

SMIT B

1973. *Moeder Hanna*. Johannesburg: Afrikaanse Pers. [1959 vir die eerste keer opgevoer].

STEYN J C

1976. *Op pad na die grens*. Kaapstad: Tafelberg.
1976a. Vrede. Steyn 1976: 53-9.
1976b. Om vergewe te word. Steyn 1976: 29-52.

THERON M-L

1948. *'n Wiel binne-in 'n wiel*. Kaapstad: Nasionale Pers.

TOMLINSON G

1917. *Deur die smeltkroes*. Kaapstad: Nasionale Pers.

THOMPSON E V

1986. *The stricken land*. London: Macmillan.

VAN BLERK H S

1963. *Vegters vir vryheid*. Elsiesrivier: Nasionale Boekhandel.
1971. *Boerespioen. Deel 2: Verkenners van Danie Theron*. Johannesburg: Voortrekkerpers.
1972. *Die Stellalander*. Kaapstad: Tafelberg-uitgewers.
1977. *Boeta gaan op kommando*. Pretoria: J P van der Walt.
1982. *Tuin van herinnering*. Kaapstad: Tafelberg-uitgewers.

VAN BRUGGEN J R L

1918. *Teleurgestel*. Pretoria: Van Schaik.
1935. *Bittereinders*. Potchefstroom: H W Huyser.
1943. *Die gerig*. Pretoria: Unie Boekhandel.
1949. *Stryd*. Johannesburg: Afrikaanse Pers-boekhandel.

VAN COLLER H P

1988. Die historisiteit van die literêre werk met verwysing na Houd-den-Bek. Senekal (red)
1988: 166-99.
1997. Die waarheidskommissie in

- die Afrikaanse letterkunde: die Afrikaanse prosa in die jare negentig. *Stiler* 9(2): 9-21.
- VAN DEN HEEVER T
1948. *Gerwe uit die erfpag van Skoppensboer*. Johannesburg: Afrikaanse Pers.
1948a. Die beukelaar van outa Sem. Van den Heever 1948: 24-34.
1948b. Outa Sem en Vader Krismis. Van den Heever 1948: 35-44.
1948c. Die huis teen Koppie Alleen. Van den Heever 1948: 104-10.
- VAN DER MERWE C N
1998. Verhale oor die Anglo-Boereoorlog. *Literator* 19(3): 85-99.
- VAN HEERDEN E
1998. Oppas vir goedkoop nostalgie. *Die Burger* 1 Oktober 1998: 11.
- VAN HUYSTEEN K
1998. 'A native named Dolley'. Ferreira (red) 1998: 268-71.
- VAN MELLE J
1943. *Begeestering*. Bloemfontein: Nasionale Pers
1943a. Wraak. Van Melle 1943:
1977. Die joiner. Krige (red) 1977: 48-53.
- VAN NIEKERK A
1998a. Die dood van 'n bittereinder. Ferreira (red) 1998: 274-8.
- VAN NIEKERK D
1998a. *Brandoffer*. Kaapstad:
- De Wet/Anglo-Boereoorlog-fiksie
Tafelberg.
- VAN ZYL S
1986. *Sowing the wind*. Cape Town: Credo Press.
- VAN ZYL W
1998. Dalk eerste klassieke roman oor die Anglo-Boereoorlog. *Rapport* 9 Augustus: 18.
1999. Knap oorlogsroman vir die breë leserspubliek. *Rapport* 28 Februarie: 18.
- VENTER P C
1998. Ry hom, Langvoël! Ferreira (red) 1998: 308-10.
- VILJOEN H
1990. Oor referensie en (tersyde) oor representasie. *Literator* 11(3): 60-9.
- VILJOEN L
1990. *Belemmering*. Kaapstad: Taurus.
1999. Roman sleur leser mee. Schoeman 'n ongelooflik verfynde vakman. *Die Volksblad* 8 Februarie 1999: 8.
- WEBSTER P
1984. *Kruger's gold*. London: Constable.
- WEIDEMAN G
1998. Schoeman dwing om te besin oor versoening. *Die Burger* 4 November 1998: 14.
- WYBENGA G
1997. Populêre roman hoef nie knie te buig voor stereotipe. *Beeld* 17 Maart 1997: 16.